

Tarjimaning fonetik va morfologik xususiyatlari

Temirxanova Gulnara Utebaevna
gulka.nukus@gmail.com
stajyor o'qituvchi
Nukus konchilik instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarjimonga ko'pincha jiddiy qiyinchiliklar tug'diradigan manba til va maqsadli til o'rtasidagi murakkab munosabatlarga alohida e'tibor beriladi. Tarjimadagi eng murakkab masalalardan biri ma'noni saqlab qolishdir, bunda til qo'llanilishi va tuzilishidagi nozik farqlar talqinda siljishlarga olib kelishi mumkin. Semantik siljish deb nomlanuvchi bu hodisa manba tilidagi so'z yoki iborani ma'nosini o'zgartirmasdan to'g'ridan-to'g'ri maqsadli tilga tarjima qilib bo'lmaganda yuzaga keladi. Ushbu o'zgarishlarni tushunish va yumshatish ushbu tadqiqotning asosiy yo'nalishi hisoblanadi, chunki ular tarjimaning umumiy aniqligi va yaxlitligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Morfologik muammolarga o'tadigan bo'lsak, ish turli grammatik tuzilmalarga ega bo'lgan tillar o'rtasida tarjima qilishning murakkabligini ko'rib chiqadi. Morfologik muammolar, ayniqsa, flektiv tizimli tillar o'rtasida tarjima qilinganda paydo bo'ladi, bunda so'z shakllari turli grammatik funksiyalarni ifodalash uchun o'zgaradi, masalan, zamon, son yoki hol. Misol uchun, boy morfologiyaga ega tillarda bitta so'z ingliz tili kabi soddaroq tuzilishga ega tildagi ekvivalentidan ko'ra ko'proq ma'lumotga ega bo'lishi mumkin. Ushbu nomutanosiblik tarjimon uchun qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin, u maqsadli matnni keraksiz tafsilotlar bilan ortiqcha yuklamasdan tarjimada barcha kerakli grammatik ma'lumotlarning saqlanishini ta'minlashi kerak.

Kalit so'zlar: tarjimon, semantik, tarjima, morfologik, morfologiyaga, flektiv, grammatik.

Phonetic and morphological features of translation

Temirxanova Gulnara Utebaevna
gulka.nukus@gmail.com
junior teacher
Nukus mining institute

Annotation. In this article, special attention is paid to the complex relationship between the source language and the target language, which often creates serious difficulties for the translator. One of the most complex issues in translation is preserving meaning, where subtle differences in language usage and structure can lead to shifts in interpretation. This phenomenon, known as semantic drift, occurs when a source language word or phrase cannot be translated directly into the target language without changing its meaning. Understanding and mitigating these variations is a major focus of this research, as they can significantly affect the overall accuracy and integrity of a translation. Turning to morphological issues, the work addresses the complexity of translating between languages with different grammatical structures. Morphological problems arise especially when translating between languages with inflectional systems, where word forms change to express different grammatical functions, such as tense, number or case. For example, in languages with rich morphology, a single word may contain more information than its equivalent in a language with a simpler structure such as English. This disparity can create difficulties for the translator, who must ensure that all the necessary grammatical information is preserved in the translation without overloading the target text with unnecessary details.

Key words: translator, semantic, translation, morphological, to morphology, inflectional, grammatical.

Фонетические и морфологические особенности перевода

Темирханова Гульнара Утебаевна
gulka.nukus@gmail.com
стажёр преподаватель
Нукусский горный институт

Аннотация. В данной статье особое внимание уделяется сложным взаимоотношениям между языком оригинала и языком перевода, которые зачастую создают серьезные трудности для переводчика. Одной из самых сложных проблем перевода является сохранение смысла, когда тонкие различия в использовании и структуре языка могут привести к изменениям в интерпретации. Это явление, известное как семантический дрейф, возникает, когда слово или фраза исходного языка не может быть переведена непосредственно на целевой язык без изменения его значения. Понимание и смягчение этих различий является основным направлением данного исследования, поскольку они могут существенно повлиять на общую точность и целостность перевода. Обращаясь к морфологическим вопросам, в работе рассматривается сложность перевода между языками с разными грамматическими структурами. Морфологические проблемы возникают особенно при переводе между языками с флективными системами, где формы слов изменяются для выражения различных грамматических функций, таких как время, число или падеж. Например, в языках с богатой морфологией одно слово может содержать больше информации, чем его эквивалент в языке с более простой структурой, таком как английский. Это несоответствие может создать трудности для переводчика, который должен обеспечить сохранение в переводе всей необходимой грамматической информации, не перегружая целевой текст лишними деталями.

Ключевые слова: переводчик, семантический, перевод, морфологический, флективный, грамматический.

Fonetik qiyinchiliklar tarjima jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki har bir tilning o'ziga xos fonetik tizimi, talaffuz qoidalari va ovozlarni tuzilishi mavjud. Tarjimonlar ko'pincha bunday qiyinchiliklar bilan duch kelishadi, bu esa ularning tarjima sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Fonetik qiyinchiliklar o'z ichiga turli faktorlarni oladi, jumladan, ovozlarning talaffuzi, stress va intonatsiya, shuningdek, fonetik birliklar o'rtasidagi farqlar. Ushbu qiyinchiliklarni yengish uchun bir qancha usullar va strategiyalar mavjud.

1. Ovoz talaffuzi

Har bir tilning o'ziga xos tovush tizimi mavjud bo'lib, bu tovushlarning talaffuzi ko'pincha tarjimonlar uchun muammo tug'dirishi mumkin. Masalan, ingliz tilida bo'lgan ba'zi tovushlar, o'zbek tilida yo'q, va buning aksincha ham mavjud. Ingliz tilidagi "th" tovushi (misol uchun, "think" so'zidagi) o'zbek tilida yo'q va bu so'zni tarjima qilayotganda qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Tarjimonlar bunday tovushlarni aniq talaffuz qilishda muammoga duch keladilar, chunki ularni o'z tilida to'g'ri aks ettirish kerak bo'ladi.

Yechimlar:

Tarjimonlar fonetik qiyinchiliklarni yengish uchun quyidagi usullardan foydalanishlari mumkin:

Praktik mashg'ulotlar: Tarjimonlar o'z talaffuzlarini yaxshilash uchun doimiy ravishda ovozlarni va so'zlarni takrorlash orqali mashq qilishlari zarur. Bu, ayniqsa, o'zgacha tovushlarni talaffuz qilishda foydalidir.

Talaffuz darslari: Tarjimonlar talaffuz va fonetik tinglashni rivojlantirish uchun maxsus darslarga qatnashishlari mumkin. Bunday darslar, ko'pincha professional o'qituvchilar tomonidan olib boriladi va tajriba orttirishga yordam beradi.

Texnologik vositalar: Internetda va mobil ilovalarda mavjud bo'lgan talaffuz mashinalari va audio materiallardan foydalanish, talaffuzni yanada yaxshilashga yordam beradi. Tarjimonlar o'zlarini ovozi qoidalar bilan sinab ko'rishi mumkin.

2. Stress va intonatsiya

Stress va intonatsiya, so'zlar va jumlar ma'nosini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Har bir tilda stressning joylashuvi va intonatsiyaning qanday ishlatilishi farq qiladi. Ingliz tilida stressli tovushlar so'z ma'nosini o'zgartirishi mumkin, masalan, "record" (sifat) va "record" (fe'l) so'zlari stressning farqi orqali ajratiladi. O'zbek tilida esa stress ko'proq so'zning ma'nosini ta'kidlaydi, lekin bu jarayonda o'ziga xos yondashuvlar mavjud.

Yechimlar:

Stress va intonatsiya muammolarini yengish uchun tarjimonlar quyidagi usullarga murojaat qilishlari mumkin:

Ovozli muloqotlar: Tarjimonlar ingliz yoki o'zbek tilida muloqotda bo'lish orqali stress va intonatsiyani to'g'ri anglash va foydalanishni mashq qilishlari mumkin.

Auditoriya o'yinlari: Til o'rganish jarayonida auditoriya o'yinlari va interaktiv faoliyatlar orqali stress va intonatsiyani yaxshilash mumkin. Bu faoliyatlar tarjimonlarning tilni qanday anglashlarini va ifodalashlarini yaxshilashga yordam beradi.

Ovozli kitoblar va materiallar: Tarjimonlar ovozi kitoblar va maqolalarni tinglash orqali turli stress va intonatsiya ko'nikmalarini o'rganishlari mumkin.

3. Fonetik birliklar va ularning o'zgarishi

Tarjimonlar fonetik birliklar o'rtasidagi farqlarni aniqlashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Masalan, ba'zi so'zlar boshqa tillarda yoki dialektlarda har xil talaffuzga ega bo'lishi mumkin. Tarjimonlar fonetik birliklarning farqini tushunmasalar, bu tarjimadagi ma'noni o'zgartirishi mumkin.

Yechimlar:

Fonetika bo'yicha ta'lim: Tarjimonlar fonetika bo'yicha ta'lim olish orqali fonetik birliklar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Bu, ularning tilni yanada yaxshiroq anglashiga yordam beradi.

Keng qamrovli tadqiqot: Tarjimonlar o'z tillarining fonetik xususiyatlarini o'rganish orqali ularning talaffuzidagi farqlarni tushunishlari mumkin. Buning uchun ularni diqqat bilan o'rganishlari zarur.

Fonetik qiyinchiliklar tarjima jarayonida ko'p muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, lekin ular bilan kurashish uchun bir qator samarali usullar mavjud. Tarjimonlar ovoz talaffuzini yaxshilash, stress va intonatsiyani to'g'ri anglash hamda fonetik birliklar o'rtasidagi farqlarni tushunish orqali ushbu qiyinchiliklarni yengishlari mumkin. Ular bu muammolarni hal qilishda yangi metodlarni qo'llash va o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratishlari zarur. Tarjima jarayonida fonetik qiyinchiliklarni bartaraf etish, umumiy tarjima sifatini yaxshilash va matnning original ma'nosini saqlab qolishda muhimdir.

Tarjima jarayonida so'z shakllarining o'zgarishi morfologik strukturaga bog'liq bo'lib, har bir tilning o'ziga xos morfologik tizimi mavjud. Morfologiya so'zlarning tuzilishi, ularning komponentlari, shakllanishi va o'zgarishini o'rganadi. Tarjimonlar so'z shakllarini to'g'ri tushunmasalar, matnning umumiy ma'nosi o'zgarishi yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Ushbu bobda morfologik struktura va tarjimada so'z shakllarining o'zgarishiga e'tibor qaratamiz, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni va ularni hal qilish usullarini ko'rib chiqamiz.

Morfologik tuzilma – so'zlarning o'zaro bog'lanishi va shakllanishini belgilovchi qoidalar yig'indisidir. Har bir tilning o'z morfologik tizimi mavjud bo'lib, bu tizim so'zlarning shakllanishida

muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek tilida so'zlar ko'plab affikslar (pnyomlar, suffixlar) yordamida o'zgarishi mumkin. Ushbu affikslar so'zning ma'nosini, funksiyasini va shaklini o'zgartirishga yordam beradi.

O'zbek tilida morfologik o'zgarishlar ko'proq qo'shimchalar yordamida amalga oshiriladi. Masalan, "kitob" so'zi "kitoblar" (ko'pligi) va "kitobim" (egalik shakli) kabi turli shakllarga ega bo'lishi mumkin. Bunday o'zgarishlar tarjimonlar uchun muhimdir, chunki ular matnning mazmunini to'g'ri ifodalashlari zarur. Tarjimonlar, shuningdek, morfologik o'zgarishlar orqali so'zlarning o'zgaruvchanligini va ko'plik, egalik kabi grammatik kategoriyalarni tushunishlari kerak.

Tarjima jarayonida so'z shakllarining o'zgarishi ko'plab faktorlar bilan bog'liq, jumladan, manba va maqsad tilning morfologik strukturadagi farqlar. Masalan, ingliz tilida so'zlarning ko'plik shakli "s" qo'shimchasi yordamida olinadi, o'zbek tilida esa ko'pligi bildiruvchi morfemalar farqli o'laroq foydalaniladi. Tarjimonlar bu farqlarni aniqlashda ehtiyot bo'lishlari zarur, chunki noto'g'ri morfologik o'zgarishlar so'zlarning ma'nosini o'zgartirishi yoki matnning ko'rinishini noto'g'ri taqdim etishi mumkin (Newmark, 1988).

2.1. Masalan, "to read" fe'lini ko'rib chiqamiz. Ingliz tilida bu so'z "reads", "reading", "read" kabi shakllarga ega bo'lishi mumkin. Tarjimonlar bu shakllarni o'zbek tilida "o'qimoq" fe'li orqali to'g'ri aks ettirishlari zarur. Bunda "o'qiydi" (hozirgi zamon), "o'qiyapti" (hozirgi davomli zamon), "o'qidi" (o'tgan zamon) kabi shakllar mavjud.

3. Morfologik qiyinchiliklar va ularni hal etish

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan morfologik qiyinchiliklar ko'p hollarda so'z shakllarining o'zgarishi va tarjimada noto'g'ri tushunilishi bilan bog'liq. Tarjimonlar morfologik strukturani to'g'ri anglamasalar, matnning ma'nosi o'zgarishi mumkin. Bunday muammolarni hal etish uchun quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

Morfologik tadqiqot: Tarjimonlar manba va maqsad tillaridagi morfologik strukturalarni chuqur o'rganishlari zarur. Bu, ularning har bir so'z shaklini to'g'ri tushunishiga yordam beradi.

Praktik mashqlar: Tarjimonlar uchun morfologik mashqlarni bajarish orqali so'z shakllarini yaxshilash va ulardagi o'zgarishlarni o'rganish zarur.

Dasturiy vositalar: Tarjima jarayonida dasturiy vositalardan foydalanish, masalan, onlayn morfologik tahlilchilar, tarjimonlarga so'z shakllarini tushunishda yordam beradi.

Morfologik struktura va tarjimada so'z shakllarining o'zgarishi tarjima jarayonida muhim ahamiyatga ega. Tarjimonlar so'z shakllarini to'g'ri anglashlari va ularni morfologik tuzilishga mos ravishda tarjima qilishlari zarur. Morfologik qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun tarjimonlar o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishlari, so'z shakllarini chuqur o'rganishlari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishlari kerak. Bunday yondashuv, tarjima sifatini yaxshilash va matnning original ma'nosini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi.

Boshqa til so'zlarining fonetik moslashuvi – tarjima jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan hodisa bo'lib, u so'zlarning talaffuzidagi o'zgarishlarni va yangi tilga moslashuv jarayonini o'z ichiga oladi. Har bir til o'zining fonetik strukturasi ega bo'lib, bu fonetik tizim boshqa tillardan olingan so'zlarni qabul qilganda, ularning talaffuzini va strukturaviy o'zgarishini taqozo etadi. Tarjimonlar boshqa tillardan olingan so'zlarni fonetik jihatdan moslashtirish jarayonida bir qator muammolarga duch keladilar, bu esa tarjima sifatini va aniq ma'noni saqlashni qiyinlashtirishi mumkin. Ushbu bobda boshqa til so'zlarining fonetik moslashuvini va bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklar hamda ularga yechimlarni ko'rib chiqamiz.

Fonetik moslashuv jarayoni, boshqa tillardan olingan so'zlar yangi tilga qabul qilinganda, talaffuzdagi o'zgarishlar va o'zgartirishlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayon ko'plab omillarga bog'liq, jumladan, manba va maqsad tilning fonetik tizimi, so'zning morfologik tuzilishi va tilning fonetik qoidalari. Masalan, ingliz tilidagi "computer" so'zi o'zbek tilida "kompyuter" shaklida talaffuz qilinadi. Bu yerda "c" tovushi "k" ga, "u" tovushi esa "o" ga o'zgartiriladi, shuningdek, "t" tovushi ham o'zgarishlarga duch keladi. Bunday o'zgarishlar tarjimonlar tomonidan ehtiyotkorlik bilan

amalga oshirilishi zarur, chunki noto'g'ri fonetik moslashuv so'zning ma'nosini o'zgartirishi mumkin (Nida & Taber, 1969).

Boshqa til so'zlarining fonetik moslashuviga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi:

Fonetik struktura: Har bir til o'ziga xos fonetik struktura va talaffuz qoidalariga ega. Masalan, o'zbek tilida mavjud bo'lmagan tovushlar ingliz tilidan olingan so'zlarda uchrasa, bu tovushlarning talaffuzida o'zgarishlar yuz berishi mumkin. Tarjimonlar bu o'zgarishlarni to'g'ri amalga oshirishlari zarur.

So'zning morfologik tuzilishi: Olingan so'zning morfologik tuzilishi ham fonetik moslashuvga ta'sir qiladi. Masalan, "photograph" so'zi o'zbek tilida "foto" va "grafiya" so'zlariga ajratilib, talaffuzida morfologik o'zgarishlar yuz beradi (Hatim & Mason, 1990).

Kontekst: Boshqa tillardan olingan so'zlar kontekstga qarab talaffuz qilinadi. Tarjimonlar kontekstni to'g'ri anglashlari va so'zning ma'nosini ifodalovchi fonetik moslashuvlarni amalga oshirishlari kerak.

2. Fonetik moslashuvning qiyinchiliklari

Boshqa til so'zlarining fonetik moslashuvi jarayonida turli qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu qiyinchiliklar orasida:

Tovushlar o'rtasidagi farqlar: Olingan so'zning talaffuzida mavjud tovushlar o'zbek tilida yo'q bo'lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "th" tovushi o'zbek tilida mavjud emas va uni qanday talaffuz qilishni aniqlashda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Morfologik o'zgarishlar: Olingan so'zlar ko'plab morfologik o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Misol uchun, "information" so'zi o'zbek tilida "ma'lumot" shaklida ifodalanadi. Bunday morfologik o'zgarishlar so'zning fonetik moslashuvini murakkablashtiradi (Baker, 2011).

Stress va intonatsiya: Tarjima jarayonida stress va intonatsiya so'zning ma'nosini belgilovchi muhim omillardir. Boshqa til so'zlarini talaffuz qilishda stressni to'g'ri belgilash, tarjimaning umumiy ma'nosini saqlashga yordam beradi.

3. Fonetik moslashuv muammolarini hal etish usullari

Tarjimonlar boshqa til so'zlarining fonetik moslashuviga oid muammolarni hal qilish uchun bir qator usullardan foydalanishlari mumkin:

Fonetik tahlil: Tarjimonlar olingan so'zlarni fonetik jihatdan tahlil qilishlari va ularning talaffuzidagi o'zgarishlarni aniqlashlari zarur. Bu, so'zlarning to'g'ri talaffuzini va moslashuvini ta'minlashga yordam beradi.

Maxsus qo'llanmalar: Tarjimonlar uchun fonetik qo'llanmalar va darsliklardan foydalanish foydali bo'lishi mumkin. Bunday manbalar olingan so'zlarning fonetik moslashuvini to'g'ri anglashda yordam beradi.

Talaffuz mashqlari: Tarjimonlar talaffuz mashqlari va o'zaro muloqotlar orqali olingan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganishlari mumkin. Bu, ularning talaffuz ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Boshqa til so'zlarining fonetik moslashuvi tarjima jarayonida muhim rol o'ynaydi. Tarjimonlar olingan so'zlarning talaffuzini va morfologik o'zgarishlarini to'g'ri tushunishlari va aks ettirishlari zarur. Fonetik moslashuv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun tarjimonlar fonetik tahlil, maxsus qo'llanmalar va talaffuz mashqlari kabi usullardan foydalanishlari mumkin. Bunday yondashuvlar, tarjima sifatini yaxshilash va matnning original ma'nosini saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega. Boshqa tillardan olingan so'zlarni to'g'ri fonetik moslashuvi orqali tarjima jarayonini samarali va aniq amalga oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. Longman.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.

4. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.